

BOJAN BASRAK

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Filozofija/Informatologija, apsolvent

bbasrak@ffzg.hr

UDK: 004.738.5:316.77

Internet kao prostor slobodne društvene komunikacije

Sloboda govora smatra se jednim od najvažnijih elemenata suvremenog demokratskog društva, ali se često previđa kako sloboda govora ne znači ništa bez slobode komunikacije – mogućnosti da se govor plasira u javnu sferu i da bude svima jednako dostupan. Budući da je javna sfera u suvremenom civilnom društvu medijski posredovana, zadaća je medija da omogući slobodnu komunikaciju. Ali, kao što Baudrillard i mnogi drugi primjećuju, masovni mediji, u kojima se javna sfera ostvaruje, svojom temeljnom strukturom onemogućavaju slobodnu, dvosmjernu komunikaciju, te ju zamjenjuju jednosmjernom, monopolističkom kvazikomunikacijom. Tradicionalni masovni mediji, kao što su radio, novine ili televizija, jednostavno nisu u stanju omogućiti slobodan društveni diskurs unutar vlastitog prostora bez obzira o ideologiji koja ih nadzire i kontrolira. No, prava opasnost po slobodu društva i pojedinca jest činjenica da masovni mediji jesu pod ideološkom kontrolom i da se iskorištavanje njihovog monološkog načina djelovanja smatra uobičajenom i poželjnom praksom. Razvojem interneta otvara se pitanje može li se unutar mrežnog prostora ostvariti iskrena slobodna komunikacija čime bi se revitaliziralo javnu sferu. Internet je po svojoj strukturi drugačiji od tradicionalnih medija i trenutno se vodi žestoka borba (koju javni mediji prešućuju) oko kontrole interneta na infrastrukturnoj razini. Je li internet po sebi toliko slobodan da ga nije moguće obuzdati, ili je neminovno da i on bude pretvoren u još jedno sredstvo ideološkog terora? Pružaju li novi oblici komunikacije na internetu, kao što je *blog*, dovoljno razloga za optimizam u budućnosti?

KLJUČNE RIJEČI
INTERNET,
KOMUNIKACIJA,
MASOVNI MEDIJ,
JAVNA SFERA,
SLOBODA GOVORA

UVOD

S obzirom na rastući trend razvoja komunikacijskih mogućnosti preko interneta u zadnjih petnaestak godina s pravom bismo mogli očekivati da se javni i akademski diskurs navikao na ubrzani tempo tehnološkog napretka. Ali, aktivni se promatrač najčešće nalazi u dilemi te mora odabrati da li mu je važnije sustići, odnosno probati preduhitriti i predvidjeti trend razvoja, ili se koncentrirati na analizu i kritiku onoga već poznatog, formiranog i prihvaćenog. Odabere li se put praćenja najnovijih prijedloga i eksperimentalnih instalacija, lako se gube iz vida situacije koje su još uvijek aktualne i dominantne. Pažnja nije usmjerena toliko na proučavanje njihovih operativnih principa koliko na, često euforičnu, nadu u razvoj i nadomještanje starih komunikacijskih načina onima novije generacije. Prevelikim optimizmom za budućnost medija možemo propustiti priliku da proučimo strukturu njegova razvoja čiji su mnogi elementi još uvijek aktivni. Žureći da pregazimo protokole koji sve više gube na popularnosti dovodimo se u rizik da izgubimo ono pozitivno što su nam ti oblici nudili, i zbog čega su opstali do današnjeg dana. Zapravo, ne vidim razloga za poziv na eliminaciju bilo kojih starijih oblika koji su još u funkciji, pa makar isključivo među nostalgijarima, kada zauzimaju toliko malo prostora na mreži u usporedbi s najnovijim servisima. Podržavanje takvih protokola (prvenstveno news-grupa i ftp-a) jest dio standarda i tradicije većine preglednika i aplikacija. Smatram da je pozitivno govoriti o tradiciji u tom smislu jer se, uz poštovanje prema prethodnicima, održava određeni povijesni trag razvoja kao aktivna komponenta aplikacije.

Ako pak odaberemo, kao i većina autora koje ću spomenuti, put analize i kritičkog promišljanja o starijim i afirmiranim servisima i oblicima komunikacije dovodimo se u opasnost da previdimo znakove koji nagovještavaju promjenu u neočekivanom smjeru. Dakako, predviđanje budućnosti medija jest najvažnija točka rasprave. Ako se naša očekivanja ostvare, to će biti najbolji mogući dokaz da smo dobro odredili trenutne odnose i principe djelovanja, ali ujedno i naj snažniji indikator pogreške ako se ta očekivanja ne ostvare. Koliko god predviđanje budućnosti bio ključni posao za nekog teoretičara medija, on je uvijek nezahvalan. Ako se predviđanja ostvare, činit će se da je to ionako bilo evidentno, a ako se napravi neki propust, ne gine mu sudbina McLuhana kojemu nikada neće biti oprosteno što nije predvidio nastanak interneta. Može se činiti nekorektnim prema starijim djelima i mišljenjima kada ih kritiziramo zbog pogreške u predviđanjima trendova u kojima mi sada sudjelujemo,

ali sam čin predviđanja poziva na reviziju kada dođe vrijeme za njegovo ispunjenje. Dapače, takva analiza rijetko ima za svrhu samo negativnu kritiku; ona nastoji razabrati u kojem je trenutku i zbog kojeg razloga došlo do promjene paradigme. Zbog čega je neka buduća situacija koja nam se činila nužnom odjednom postala nevjerojatna i neostvariva? Ako uspijemo otkriti što nas je dovelo u zabludu, bit ćemo oprezniji i sigurniji u sagledavanju trenutnog stanja.

Kako bih odgovorio na pitanje iz naslova poslužit ću se analizama odabranih autora pomoću kojih ću nastojati odrediti narav "kibernetičkog prostora"¹. Pokušat ću istražiti mogućnosti za socijalni dijalog pomoću interneta, odnosno unutar njega, kao prostora komunikacije. Ovdje ne nastojim odrediti i proučiti sve moduse i elemente internetske komunikacije, već me zanima da li internet po svojoj temeljnoj strukturi omogućuje i potencira razvoj slobodne diskurzivne javne sfere na drugačiji način nego tisk, radio i televizija koji se već nazivaju *tradicionalnim* medijima. S naznakom da pod internetskom komunikacijom smatram svaki oblik međuljudske komunikacije koji se odvija preko nekog terminala spojenog na javnu mrežu – internet. Time nastojim izbjeći moguća ograničenja i ostavljam prostora analizi da bude primjenjiva na bilo koji budući oblik internetske komunikacije.

ČEMU
8.16/17
OŽUJAK
2009.

ECO: POVRATAK U GUTENBERGOVU GALAKSIJU

Prvi tekst na koji se želim osvrnuti jest predavanje Umberta Eca staro desetak godina pod naslovom "Od interneta do Gutenberga". U to je vrijeme internet, kakav danas poznajemo, bio u povojima i svi su bili uzbuđeni novim mogućnostima koje on otvara. Elektronička pošta dobivala je svjetsku popularnost, Usenet je poprimio svoju konačnu formu, a razvojem HTTP protokola web-stranica i portala bilo je sve više. Osobno računalo je do tada bilo shvaćeno gotovo isključivo kao napredna, kalkulatorajuća pisalaćina mašina, a ne kao terminal, sredstvo komunikacije.

Osnovni je problem u Ecovom predavanju odnos tiskane knjige i računala. On se suprotstavlja popularnoj tezi da je računalo, koje naglašava sliku i vizualno, prijetnja tekstualnom karakteru tiska. Štoviše, računalo potencira tekst i pismenost na više razina. Jedna od najvažnijih primjena računala jest pisanje i obrađivanje teksta što rezultira i većom potrebom za fizičkim

¹ Pojam "Cyberspace", kojeg je uveo W. Gibson, SF novelist, vrlo je mistificirajući i ne vidim po čemu bi u akademskoj raspravi, a i šire, bio prikladan za opis globalne računalne mreže. Po čemu je taj prostor kibernetičan za razliku od ostalih medija?

ispisom. Otvoreno je cijelo novo područje sekundarne literature o računalima i softverskim aplikacijama (svaki program dolazio je s debelom knjigom uputa za korištenje), a pojava hiperteksta omogućuje potpuno novo iskustvo čitanja i orijentacije u tekstu. Podijelivši knjige u dvije skupine: knjige kojima se služimo (priručnici, rječnici i sl.) i knjige koje čitamo, postavlja se pitanje na koji će način hipertekst utjecati na pojedinu kategoriju. Eco je uspješno predvidio veliku budućnost za hipertekst koji će zamijeniti "knjige kojima se služimo" (Eco 1996) i uvelike olakšati i ubrzati način na koji ih koristimo. Na jedan CD stane nekoliko enciklopedija koje je moguće brzo pretraživati, što je znatan napredak od ogromnih, nepraktičnih svezaka. Interesantno je da, iako priznaje i uviđa sve prednosti koje elektronički priručnik ima nad tiskanim, i dalje očekuje da će se upute za korištenje programa i računala isporučivati u tiskanom formatu. To ima smisla samo za stvari koje su nužne za rad računala, ali za sve se ostalo danas dobije ili CD s uputama ili samo naznaka da je priručnik dostupan na web-stranici proizvođača. Po logici da ako kompjuter ne radi, onda vam ionako ne treba priručnik jer ni aplikacija također ne može raditi, što je razumljivo, ali često požalimo što nemamo i "hard copy". Upravo je ta želja za taktinim, fizičkim doživljajem čitanja ono što onemogućuje elektronički format da zamijeni tiskanu "knjigu za čitanje". Eco taj problem postavlja dvojako: "Prvo, praktično: Može li neki elektronički medij pohrane zamijeniti knjige za čitanje? Drugo, teorijsko i estetičko pitanje: Može li hipertekstualni ili multimedijski CD-ROM transformirati samu narav knjige za čitanje, kao što je roman ili zbirka pjesama?" (Eco 1996)

Na prvo pitanje odgovor je negativan. Čitanje s računala jednostavno je previše neugodno iskustvo u usporedbi s knjigom. Ekran umara oči puno brže nego čitanje pod dobrim osvjetljenjem. Ako imamo stolno računalo, ograničeni smo na to jedno mjesto; ako imamo prijenosno, najčešće nije moguće iskoristiti njegovu mobilnost. Baterije traju samo par sati, a ako želimo čitati u prirodi, svjetlost sunca nam je najveći neprijatelj. Tehnologija jednostavno nije toliko uznapredovala da omogući čitanje digitalne knjige s užitkom i svim mogućnostima koje nudi knjiga. Ali, uvjeren sam da je i to samo pitanje vremena. Iako dlanovnici kod većine ljudi nisu uspjeli zamijeniti običan notes ili planer, a kamoli knjigu ili terminal za pregledavanje web-a, Japanci već godinama rade na fleksibilnim ekranima koji bi trebali u potpunosti zamijeniti papir. Kao što sam već napomenuo, takve predikcije su opasne, ali prema današnjim saznanjima, mislim da možemo očekivati propast tiskarske industrije. Fleksibilan ekran s mikroračunalom koje se bežično spaja na mrežu i

kojeg je moguće čitati i po suncu i u mraku zasad još uvijek zvuči nevjerojatno, ali očekujem da će za par godina postati jednako uobičajeno kao danas bilježnica. Ne želim niti spekulirati o mogućim promjenama koje bi takav izum mogao imati na socioekonomski poredak. Eco se vjerojatno sa mnom ne bi složio jer smatra kako "...računala šire novi oblik pismenosti, ali da ne mogu zadovoljiti sve intelektualne potrebe što ih potiču" (Eco 1996). Živi bili, pa vidjeli!

Odgovarajući na drugo pitanje, Eco uočava da hipertekst nudi brojne nove oblike za umjetničku transformaciju pisanog teksta: od otvorenih do beskonačnih knjiga, poezije koja se sama stvara pomoću algoritma, knjige u kojoj čitatelj djelomično određuje radnju i slično. No, takve eksperimentalne mogućnosti su upravo to – eksperimentalne, i bez mogućnosti šire primjene. Po Lovinku (2005), s internetom se dogodila slična stvar. Umjetnici su dobili priliku eksperimentirati s internetskim prostorom i unutar njega, ali takvi su pothvati najčešće prolazili neprimijećeni, zaboravljeni ili jednostavno shvaćeni kao zabava. Umjetnost na web-u potpuno je komercijalizirana tako da bilo koji pokušaj *web arta* po automatizmu biva pretvoren u *web design*. Moramo zaključiti kako hipertekst ne može promijeniti linearnu strukturu teksta niti način na koji ga koristimo kod literarnih djela. Ono što je drastično promijenjeno jest način na koji nalazimo i manipuliramo tekstem kao informacijom. Iako su literarna djela još uvijek u domeni knjižnice i knjižare, otvaranje u javnost tekstualnih sadržaja kao što su vijesti, enciklopedije ili osobno mišljenje ključno je za stvaranje javne sfere u internetskom prostoru, kao što ću kasnije nastojati i dokazati.

I danas se često čuje teza da suvremene komunikacijske mogućnosti dovode do nazadovanja pismenosti zbog sve popularnijeg korištenja kratica, negramatičnih oblika i novih kombinacija različitih simbola. Eco to ne vidi kao nazadovanje pismenosti, već kao njen razvoj. Štoviše, obična pismenost postaje nedovoljna – kompjuterska pismenost danas se smatra civilizacijskim standardom. Eco (1996) primjećuje podjelu po pismenosti u današnjem društvu koje uspoređuje s onim iz srednjeg vijeka, u doba nastanka tiska i prodora literarne pismenosti. Tada je društvo bilo podijeljeno na one koji su učili (odnosno pasivno primali informacije) sa slika u crkvi i na one koju su bili pismeni i imali mogućnost praćenja literature, a s time i kritičkog razmišljanja o svijetu. Danas se to može usporediti s onima koji sve informacije nekritički dobivaju od televizije (opet slikovna komunikacija) i s kompjuterski pismenima koji se služe internetom te mogu odabrati koje će informacije primiti i prihvatiti, mogu ih provjeriti i imaju

ČEMU
8.16/17
OŽUJAK
2009.

mogućnost kritičke reakcije. Zbog toga je Eco izrazito optimističan prema budućnosti interneta jer ga vidi kao povratak u Gutenbergovu galaksiju.

BAUDRILLARD: PROKLETSTVO MASOVNIH MEDIJA

Poznata je uzrečica da “televizija zaglupljuje”, ali pitanje je zbog čega imamo takav dojam i, ako je istinit, na kojem mjestu trebamo potražiti spas. Televizija je jedan od triju dominantnih javnih medija, no, mogu li radio ili novine otvoriti prostor slobodne komunikacije? Baudrillard (2001) u svojem *Rekvijemu za medije* odgovara s odrještima – Ne! Ako pod komunikacijom mislimo na takav odnos u kojem se slobodno izmjenjuju govor i odgovor, onda moramo ispitati da li masovni mediji po svojoj temeljnoj strukturi uopće dopuštaju takvo kolanje. Baudrillard kritizira neomarksiste i ljevičare kao što su Enzensberger i Brecht koji u masovnim medijima vide mogućnost oslobođenja i ostvarenja revolucije. Oni smatraju da su mediji pod vlašću kapitalističke ideologije, no da su po samoj svojoj naravi slobodni te da ih je samo potrebno otrgnuti od manipulatora kako bi ta sloboda uzela maha u narodu. Na neki način, potrebno je osloboditi oslobodilačke institucije. Ali, kako se manifestira ta slobodna narav medija ako je svaki masovni medij gotovo kompletno u okovima dominantne ideologije? Baudrillard ide još i dublje. Zanimajući ideologiju, on proučava samu strukturu i način na koji mediji funkcioniraju u društvu. Očito je da ne postoji slobodna komunikacija jer svaki masovni medij djeluje po istom modelu: pošiljalatelj – poruka – primatelj, i to bez ikakve mogućnosti da se strane ikada zamijene. U samu strukturu masovnih medija utkan je princip nekomunikacije, govor koji ne dopušta odgovor. Kada netko govori i onemogućiti odgovor, onda on uspostavlja monopol i prekida komunikaciju u svoju korist. Budući da smo kao gledatelji, slušatelji i birači onemogućeni odgovoriti, mi živimo u neodgovornosti – ograničeni smo na minimalno ili nikakvo djelovanje. Po tom principu funkcionira cjelokupni sistem društvenog nadzora i moći. No, nije potrebno čak niti istraživati koja ideologija ima kontrolu i s kojim ciljem. Baudrillard smatra da su i njena sloboda i moć samo iluzija. Nije potrebno da vlada nadzire medije i kontrolira sadržaj jer sama prisutnost televizije u domovima sprječava razgovor i uvodi jednosmjernu komunikaciju.

Ono što čini taj princip jednosmjernosti manje očitim jest sposobnost medija da simulira odgovore u obliku *feedbacka*. Odgovori koji se simuliraju mogu dolaziti od bilo koje strane, mogu biti potpuno fabricirani ili iskreni kontakt

s publikom, ali zbog monološkog i despotskog karaktera medija, uvijek će jedna strana imati potpunu kontrolu nad komunikacijom. Također, razne ankete, pisma čitatelja ili javljanje publike u eter nude samo iluziju da je na djelu dijalog. Publika kao takva nikada ne može stati u eter klasičnog medija. Mogu se propustiti samo simbolički elementi koji služe kao ilustracija i simulacija dijaloga kako bi publika dobila dojam da je dijalog moguć, da se dogodio i da je potreba za njim time zadovoljena.

Ovdje na vidjelo izlazi bitan fenomen svih masovnih medija koji je Eco dobro primjetio. Efekt retoričke uporabe primjera je u masovnim medijima kvantiziran. A to je da se indukcijom s jednim, ili nekoliko, dramatičnih slučajeva stvara dojam općeg pravila. Kada se to čini verbalno, lako je opaziti manipulaciju, no, kada se na slici nađe neki primjer, postoji jaka tendencija da se ona shvati kao predstava općeg načela, a ne pojedinačnog slučaja. "Slike imaju, takoreći, neku vrstu platonske moći: one transformiraju pojedinačno u opću zamisao." (Eco 1996). Danas je ta strategija prisutna u svim medijima i na najvišoj razini. Možemo se poslužiti aktualnim primjerima za ilustraciju: ako mediji objave vijest da je u jednoj zgradi voda otrovna i oko toga se digno mnogo buke, dobit će se dojam da je voda u gradu sumnjive kvalitete; uskoro će se pojaviti medijski naslovi koji proglašavaju kako se sumnja u kvalitetu vode u gradu, a javnost će dobiti dojam kako je vodoopskrbni sistem na nacionalnoj razini u lošem stanju. Ili, ako se u nekoj državi dogodi stravičan teroristički napad, diže se panika u javnosti kako je nastupilo krizno stanje u kojemu je svaki čas i na bilo kojem mjestu moguće poginuti u novom napadu, ma koliko analize pokazivale da su šanse za terorističku akciju manje ili barem jednake onima u vrijeme prije napada. Putem medija je nemoguće doći do svih relevantnih informacija i biti siguran u njihov kredibilitet. Istina postaje neuhvatljiva i sama njena egzistencija dovedena je u pitanje.

Prema Baudrillardu, kôd koji upravlja komunikacijom uvijek je prisutan u masovnim medijima i nikakva promjena u strukturi, vlasništvu ili sadržaju medija koja ne ruši dominaciju kôda neće imati uspjeha. Jedini način za uspostavljanjem slobodne komunikacije jest revolucionarno svrgavanje same forme jednostrane komunikacije, a ne preuzimanje te forme u svrhu revolucije. Ono što Baudrillard ne uzima u obzir jest moć koju medij pruža njegovom vlasniku. Ne čini se baš sasvim jasnim po čemu je vlast dominantne ideologije putem medija tako iluzorna. Zapravo, sasvim je logično da su oni koji medije kontroliraju potpuno svjesni nesrazmjera u komunikacijskom procesu i da to iskorištavaju u svakoj prilici. Huyssen (1989) podsjeća da je Baudrillard 1967.

ČEMU
8.16/17
OŽUJAK
2009.

godine kritizirao McLuhanov *Understanding media* upravo zbog zanemarivanja realne situacije te ideološke, političke i ekonomske kontrole nad masovnim medijima. Čini se da je Baudrillard u svojim kasnijim radovima krenuo upravo u onom pravcu zbog kojeg je oštro kritizirao McLuhana. Očito je da masovni mediji funkcioniraju jednosmjerno, ali zanemariti činjenicu da je taj princip nužan za održavanje sistema politike i ekonomije kakav danas poznajemo izrazito je opasno. Baudrillard smatra da suprastruktura društvenog poretka određuje oblik i način upravljanja infrastrukture medija, no u stvarnosti se to čini upravo obrnuto. Legislativa je tako napravljena da praktički onemogućuje pojedinca ili manje skupine bez korporativne podrške da sudjeluju u javnim medijima. Amaterske radiopostaje praktički su izumrle, lokalne TV-stanice se gase ili asimiliraju unutar sistema vlasnika infrastrukture (kompanija, koja iznajmljuje svoju infrastrukturu, određuje i sadržaj koji će korisnicima biti dostupan, a korisnici mogu jedino sugerirati i moliti za eventualne promjene). Slično je i s amaterskim časopisima koji jesu javni u načelu, ali su uvijek strogo ograničeni prostorom djelovanja unutar neke interesne skupine.

Internet je svojim neočekivanim razvojem izgleda iznenadio i sam vrh strukture medijskog nadzora tako da je od svojih prvih dana bio vrlo liberalan i slabo podložan kontroli. To se vjerojatno dogodilo zbog toga što internet nije ovisio o infrastrukturi medijskih (radio ili TV) kompanija već su mu potrebne jedino telefonske linije. A telefonske kompanije nisu imale potrebu, mogućnost, ni inicijativu da nadziru internetski promet. No, tako je bilo onda, a danas je svaka informacija koja prolazi glavnim serverima (*mainframe*) skenirana, filtrirana i po potrebi zabilježena. Ali, i prije nego je *monitoring* infrastrukture uopće došao do izražaja, prvotnu narav interneta promijenio je prodor ekonomske razmjene u digitalnu sferu. Ako je internet i zamišljen kao sistem razmjene informacija u sigurnosne, i kasnije edukacijske svrhe, čini se da je danas njegova primarna funkcija upravo ekonomska, a ne socijalna. Geert Lovink (2005) lamentira nad gubitkom nevinosti interneta i propuštenom prilikom da internet stvori vlastitu svijest. Kada se internet asimilirao u ekonomiju, to nije moglo biti učinjeno bez izrazitih štetnih posljedica na sve ostale njegove elemente. Umjetnost i kultura u internetskom prostoru nemaju gotovo nikakav značaj. Svi pokušaji eksperimentalnog dizajna i inovativnih sučelja koji bi iskoristili pune mogućnosti vizualne reprezentacije propali su iz jednostavnog razloga što nisu bili masovno primjenjivi, odnosno ekonomski isplativi. Danas je mogućnost dizajna web-stranice ili portala uglavnom ograničena na formu tiskanih novina kako se šira populacija ne bi morala previše prilagođavati na novosti koje uvodi

ČEMU
8.16/17
OŽUJAK
2009.

struktura hipertekstualnog medija. Pomak u reprezentaciji sadržaja mogao bi dovesti u opasnost industriju i izvan i unutar interneta, tako da je najsigurnije ne eksperimentirati već držati se norme, čime se umrtvljuje nekada perspektivno i uzbudljivo područje web-dizajna. Za potrebe ekonomije morala se suzbiti sloboda komunikacije i ukinuti svaka, osim prividne mogućnosti anonimnosti. Korisnici mogu biti anonimni jedni drugima, ali nikada *provajderu* koji nadzire infrastrukturu. Lovink primjećuje kako je pod tim okolnostima nastao pad konkretne i iskrene komunikacije na javnim servisima. Korisnici više nisu divlji, neobuzdani, anonimni i slobodnoleteći entiteti, već su postali civilizirani članovi internetske zajednice sa svim pridruženim pravima i zabranama.

OBLAK: NORMALIZACIJA KIBERNETSKOG PROSTORA

Detaljniju analizu tog fenomena pruža Tanja Oblak (2002) koristeći Resnickovu tezu o normalizaciji kibernetskog prostora. Predložene su dvije faze razvoja interneta: virtualno prirodno stanje u kojemu je vladala velika sloboda pojedinca, i virtualno pluralističko društvo koje uvodi stroga pravila ophođenja. Zapravo, internet je u početku bio mali svijet za sebe, no kako se razvijao, sve je više dobivao na ekonomskom značenju i morao je biti asimiliran u ostatak svijeta. Nije mogao opstati kao prostor izvan društva u kojemu bi pojedinci bili anonimni i time neodgovorni. Takva su očekivanja bila jednostavno nerealna. Gubitkom anonimnosti (prvo nametnutim, a onda i spontanom odricanjem) internet je postao ekstenzija političko-društvene zbilje. Oblak koristi Thompsonovu definiciju javne sfere kao javnog prostora prisutnosti (*publicness of co-presence*) i promatra mogućnosti za njegov razvoj u masovnim medijima. Isto kao i Baudrillard smatra očiglednim kako klasični masovni mediji ne podržavaju ništa osim jednosmjerne ne-komunikacije pa istražuje područje interneta za mogućnosti oživljavanja javne sfere. Njen glavni karakter i nužan uvjet za njeno postojanje jest dijalog. Javne sfere su u početku bile lokalizirane na jedno ograničeno područje u kojemu su svi sudionici bili fizički unutar događanja i njegovi svjedoci. Širenjem masovnih medija javna sfera postaje nelokalizirana – prostor interesa i sudionika se širi te obuhvaća događaje kojima većina ne može fizički posvjedočiti, ali oni time ne gube na značaju za društvo. Osim širenja javne sfere njena medijalizacija imala je još jedan efekt – zamijenila je dijalošku formu komunikacije s monološkom. Time je počelo sustavno oslabljivanje i pacificiranje javnosti. Autorica smatra

ČEMU
8.16/17
OŽUJAK
2009.

da se isti proces danas odvija u kibernetičkom prostoru. Virtualnim prirodnim stanjem dominantni komunikacijski sustavi bili su dijaloške naravi. To su news-grupe, forumi i e-pošta. Ali, asimilacijom interneta u ekonomsko pluralističko društvo promijenjena je sama dominantna forma internetske komunikacije. Normalizacijom interneta (proces u kojem se internet podvrgava normama ekonomskog društva) paradigma dijaloga zamijenjena je paradigmom reprezentacije. To se dogodilo kada su web-stranice (reprezentacije) postale dominantnije od navedenih dijaloških formi i zamijenile ih svojom monološkom strukturom. U to vrijeme web-stranice zaista nisu omogućavale nikakav *feedback* osim slanja e-pošte autoru. Osim toga, relativno je malen broj ljudi imao znanja da napravi i objavi web-stranicu. Vođena tim indikatorima i statističkim analizama navika slovenskih korisnika interneta Oblak zaključuje da se prevagom paradigme reprezentacije na internetu javna sfera kreće u smjeru pasivizacije, a ne revitalizacije. Komunikacija između civilnog društva i vlasti nije beneficirala internetom, dapače, i razina cjelokupnog javnog diskursa ima tendenciju pada.

ČEMU
8.16/17
OŽUJAK
2009.

LAMENTACIJA ILI OPTIMIZAM?

Kada bi stvarna situacija izgledala tako crno kao što je opisuju, zaista ne bi bilo nikakve nade da će internet omogućiti oživljavanje komunikacije. Ali, smatram da je vrijeme u kojemu su obavljene ove analize bio ključan faktor u ocjeni slobode na internetu. Pojavom novih komunikacijskih mogućnosti koje sve više uzimaju maha potiskuju se monološke web-reprezentacije. Čini se kako je dijalog na internetu u cvatu, usprkos ovako crnim predviđanjima. Ono što se naziva *Web2.0* samo je tehnički pojam za novu fazu razvoja interneta. Prvenstveno vođeni blog-servisima i nastankom wikipedije, a zatim fenomenom Youtube-a i njegovih klonova otvaraju se novi prostori za međuljudsku komunikaciju. Iako je paradigma web-reprezentacija još uvijek prisutna, ona već izgleda zastarjelom i sve češće nailazimo na prostor za reakciju posjetitelja u obliku *guestbooka* ili komentara. Jedino su komercijalne web-stranice ostale dosljedne monološkoj formi, ali postoje naznake da će s promjenom mentaliteta i zahtjeva kupaca i one morati otvoriti prostor za javni *feedback*. Forumi nimalo ne gube na važnosti i posjećenosti. Čak i news-grupe stagniraju u popularnosti i nema naznaka za njihovo ukidanje unatoč činjenici da su tehnički izrazito inferiorne novijim protokolima.

Interesantno je da snažna karakteristika javnosti – tromost – ima jednako spasonosni učinak na slobodu interneta koliko ima na neslobodu klasičnih medija. Ljudi su navikli da ih se bombardira glupim reklamama, pa kako se ne bune što se to događa na televiziji, ne bune se niti kad surfaju web-stranicama punim reklamama ili kada dobivaju nesnosnu količinu *spama*. Ali, korisnici interneta su također navikli na slobodu govora i djelovanja u tom mediju, i sama tromost da se prihvate promjene stvara velike probleme korporacijama i vladama koje žele ograničiti internetsko iskustvo. S druge strane, korisnici interneta su uglavnom dresirani konzumenti svih vrsta proizvoda, od fizičke robe preko kulture do usluga, i zbog naravi kupaca internet postaje dominantno tržište. A to pak odgovara najvećim korporacijama koje to znaju iskoristiti. Doduše, potrošački duh omogućuje i malim poduzetnicima dio tržišnog kolača, ali poučeni “.com boomom” i konzekventnim *bustom* oni vrlo oprezno kreću u digitalizaciju svog poslovanja.

No, ono što je zaista pokrenulo revoluciju jest pojava *blogosfere*. Forma bloga inkorporira obje paradigme, monološku i dijalošku, te ih spaja i u sebi pomiruje. Potreba za komunikacijom je u uzletu. Iako se mora priznati da se većina socijalne komunikacije vjerojatno zadržava na površnoj i nekvalitetnoj razini, mogućnost je jednako otvorena i za kritičke reakcije i rasprave. Čak ni znanje više nije presudan faktor. Čovjek s elementarnim poznavanjem informatike može objaviti kvalitetnu osobnu web-stranicu bogatu multimedijским sadržajem i prostorom za *feedback* i komunikaciju. Ulazak interneta u pluralističko društvo je evolucijski napredak od ideje sanjive doline u kojoj je sve dopušteno. Sada su korisnici interneta imenom i prezimenom odgovorni za svoje mišljenje što je odličan indikator da dobivaju veću težinu. Naravno, mnogi se još nisu prilagodili novim uvjetima komunikacije u kojoj anonimnost može biti opasna fikcija. Rasprave koje se vode oko primjera u kojima je neki bloger privukao veliku pozornost i tradicionalnih medija (usp. Yardley 2005) vode prema otvorenom i neakademsom promišljanju strukture *blogosfere*, što je pohvalno i obećavajuće. Yardley u svom blogu pomoću par suvremenih primjera zaključuje kako je priroda interneta2.0 sve više konzervativna i restriktivna, no sama činjenica da je živa rasprava u tijeku po sebi je izrazito pozitivna.

Možemo prihvatiti Baudrillardovu kritiku protiv same strukture tradicionalnih medija, ali inzistiram da ona nije jednako prisutna na internetu. Dakako, optimizam može biti pretjeran ako se izgubi iz vida da, iako internet pruža mogućnost slobodne komunikacije, to ne znači da je ta mogućnost već ostvarena ili nužno ostvariva. Cenzura i selektivna dostupnost informacija itekako je

aktivna i to na više razina. Moć najvećih internet portala i preglednika je ogromna, a time i opasna. Kao i svaka druga roba, i informacija ima svoju marku koju određuje mjesto na kojem se nalazi. Javnost će prije vjerovati nekoj vijesti na stranici CNN-a nego suprotnoj informaciji na nekom nepoznatom blogu, ma koliko ona bila potkrijepljena dokazima. Ali, tu veliku ulogu ima i *pronalazljivost* informacije. Jer, ako na određeni upit u Google-u relevantnu informaciju ne nađemo na prvoj ili prve dvije stranice, ta informacija je praktički mrtva i nedostupna. I mislim da se trebamo zabrinuti kada Google surađuje s kineskom vladom ili mega-korporacijama u filtriranju i suzbijanju informacija na lokalnoj razini jer to može imati globalne posljedice, a o etičkima da i ne govorimo.

To bi bili primjeri represije iznutra, ali najrecentniji napad na slobodu interneta dolazi izvana. Američke telekomunikacijske kompanije po zakonu su morale biti neutralne prema informaciji koja kola njihovom infrastrukturom. Ali, te kompanije danas lobiraju da se u kongresu izglasa mogućnost da *provajderi* naplaćuju propusnost kroz svoju mrežu i time vrše diskriminaciju nad svima koji taj najam ne mogu niti žele platiti. Uvriježeno je pravilo da telekomunikacijska kompanija naplaćuje globalnu propusnost mreže prema korisniku i to bez ikakvog miješanja u sadržaj. Svatko može objaviti bilo koji legalni sadržaj i brzina kojom će on biti dostupan krajnjem korisniku ovisi isključivo o brzini poslužitelja na kojemu se taj sadržaj nalazi. To je ta ogromna strukturalna razlika koja internet čini drugačijim od tradicionalnih medija – *net neutrality* ili *equal access*. Ako ta neutralnost bude dovedena u pitanje, to efektivno znači da će velike kompanije imati veći prostor na mreži, a privatni autori će biti potisnuti na marginu do te mjere da će potpuno ispasti iz optjecaja. Korporacije nastoje provesti isti proces koji je uništio amatersko izdavaštvo, radioamaterstvo ili lokalne TV-postaje. I ako u tome uspiju, internet će postati samo nova grana masovnih medija (i vjerojatno ih zamijeniti), a svaka mogućnost otvorene komunikacije bit će nepovratno izgubljena.

Ono što daje nadu u ovom presudnom dobu za internet, i slobodu govora uopće, jesu korisnici interneta koji taj prostor smatraju svojim i spremni su boriti se za njega. Baudrillard jedinu mogućnost slobodne komunikacije vidi na ulici, u grafitima, javnim okupljanjima i kuloarima. Internet nije globalno selo, već virtualna ulica u kojoj vrijede sva pravila koja vrijede i na stvarnoj ulici. Kontrola vlasti postoji, propaganda je uvijek prisutna, ali također su prisutni i subverzivni i kreativni elementi društva. Unatoč svim represivnim akcijama internet je još uvijek pun hakera, crackera i inih mračnih sila koje

ČEMU
8.16/17
OŽUJAK
2009.

rade protiv ekonomskog procesa. Još uvijek se za svaki novi program, film ili glazbeni album s lakoćom može naći ilegalna kopija. Ako vlasti ne mogu kontrolirati ilegalna djelovanja na marginama mreže, onda postoji nada da će komunikacija u središtu mreže biti dovoljno jaka da se odupre represiji. Na kraju, svaki medij je onoliko podložan kontroli koliko su njegovi korisnici podložni manipulaciji.

ČEMU
8.16/17
OŽUJAK
2009.

LITERATURA:

BAUDRILLARD, JEAN (2001). "Rekvijem za medije". U: Simulacija i zbilja. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk. Str. 25-48.

ECO, UMBERTO (1996). "Od interneta do Gutenberga". URL: <http://boo.mi2.hr/~ognjen/tekst/eco96.html>. (datum pristupa: 17.9.2007.)

LOVINK, GEERT (2005). "Je li internet zamjena za nebo?". Europski glasnik 10 (10): 255-269.

OBLAK, TANJA (2002). "Internet kao medij i normalizacija kibernetškog prostora". Medijska istraživanja 8 (1):61-76.

HUYSEN, ANDREAS (1989). "In the Shadow of McLuhan: Jean Baudrillard's Theory of Simulation". URL: http://randomversion.com/shadow%20of%20mcluhan_simulacrum.pdf (datum pristupa: 22.09.2007.)

DANSONG (2007). "The Inevitable Public Nature of Internet Communication" (blog). URL: http://www.singaporeangle.com/2007/07/the_invariable_public_nature_o.html. (datum pristupa: 22.09.2007.)

YARDLEY, (2005). "The conservative nature of Internet 2.0" (blog). URL: <http://www.yardley.ca/blog/index.php/archives/2005/03/11/the-conservative-nature-of-internet-20/>. (datum pristupa: 22.09.2007.)

ČEMU
8.16/17
OŽUJAK
2009.

BOJAN BASRAK**The Internet as a Space of Free Social Communication****SUMMARY**

Freedom of speech is perceived as one of the most important elements of modern democratic society but quite often we overlook the fact that freedom of speech doesn't mean anything without freedom of communication – possibility of releasing speech in public sphere and making it equally available to everybody. Since the media mediate public sphere in modern civil society, it is the task of the media to ensure free communication. However, as Baudrillard and many other noticed, mass media, in which public sphere is actualized, with their basic structure disable free, two-way communication replacing it with one-way, monopolistic quasi-communication. Traditional mass media, such as radio, newspaper or television, are simply not capable to ensure free social discourse within their space regardless of ideology which monitors or controls them. However, the real danger to the freedom of society and individual lies in the fact that the mass media are under ideological control and that the exploitation of their one-way manner of operating is considered standard and desirable practice. Development of the Internet opens up the question of possibility to achieve, within the network space, truly free communication thus revitalising the public sphere. The Internet is structurally different from the traditional media and a fierce struggle is currently under go (which is held back by the media), over the control of the Internet on the infrastructural level. Is the Internet so inherently free as it cannot be restrained or it's inevitable for it to be turned into yet another instrument of ideological terror? Can new forms of communication on the Internet, such as *blog*, offer sufficient grounds for optimism in the future?

KEYWORDS

Internet, communication, mass media, public sphere, freedom of speech

ČEMU
8.16/17
OŽUJAK
2009.